

verder lezen

samengesteld door
Michael Elias & Jolanda P. Haak

Suzanne de Castell, Allan Luke & Kieran Egan
(red.)
Literacy, society and schooling
Cambridge, Cambridge University Press, 1986

Deze reader is onderverdeeld in vieren: *matters of value, matters historical and social, matters empirical and matters practical*. De bedoeling ervan is om de formele overdracht van geletterdheid in het onderwijs te belichten. Achttien verschillende artikelen houden zich bezig met onderwerpen als 'het begrip van geletterdheid in de klas', 'geletterdheid en de opvoeding van emoties', 'het maken van een onderwijsleerboek', 'gewoonten bij het geletterd worden', 'veranderingen in ons denken door geschreven teksten' en 'voorwaarden om geletterd te worden'. Bijdragen van o.a. Shirley Heath (van *Ways with words*), David Olson en Michael Cole. [ME]

Jenny Cook-Gumperz (ed.)
The social construction of literacy
Studies in interactional sociolinguistics 3
Cambridge, Cambridge University Press, 1986

Geletterdheid is zo veelzijdig en veelkleurig, dat een ondubbelzinnige definitie niet te geven is. Jenny Cook-Gumperz geeft dit in haar inlei-

dende artikel aan. Vanuit de gedachte dat geletterdheid niet simpel als 'kunnen lezen en schrijven' gedefinieerd kan worden, kiest zij voor een omschrijving vanuit de sociale hoek: doordat wij vaardigheden als lezen en schrijven toepassen, vertonen wij maatschappelijk aanvaardbaar gedrag — gedrag dat zelfs toegejuicht wordt; daarom is geletterdheid een sociaal-maatschappelijk geconstrueerd fenomeen, zo meent zij.

In een tiental artikelen komen elementen van deze constructie naar voren en worden vragen gesteld als: 'Hoe zit het met de schoolse geletterdheid en welke invloed heeft de school op geletterdheid?' 'Hoe denken sociolinguïsten hierover?' 'Welke taalervaring hebben vijfjarige leerlingen thuis en op school?' 'Waar zitten de belangrijkste verschillen?'

Twee artikelen werpen licht op leesgroepen en op spreken en luisteren als onderdeel van de verwerving van geletterdheid. Veel onderzoeksmateriaal, veel schema's en tekeningen, een aantal uitgebreide protocollen en veel materiaal over geletterdheid als een 'sociaal-maatschappelijke constructie'. [JPH]

Resy Delnoy & Jan Sturm
Aspecten van schoolse geletterdheid
Enschede, SLO & KUN, 1987

In deze 'compilatie van (etnografisch) onderzoek naar leesonderwijs' geven Jan Sturm en Resy Delnoy een overzicht van recente literatuur over dit onderwerp uit de Verenigde Staten. Voor wie zich wil inlezen in het onderwerp een uitstekende oriëntatie. Behalve een overzicht staan er ook conclusies en aanbevelingen voor het onderwijs in. Met een bibliografie en een overzicht van literatuur die in de SLO-bibliotheek te raadplegen is. Te bestellen bij de SLO, tel. 053 — 840840.

[ME]

I.J. Gelb
A study of writing
Chicago/London, The University of Chicago Press, 1963

A study of writing is, ruim twintig jaar na het verschijnen van de eerste druk, een klassieker te noemen op het gebied van onderzoek naar het schrift. Gelbs onderzoek had tot doel een nieuwe wetenschappelijke benadering van het schrift te creëren: de 'grammatology', een ver-

gelijkende in plaats van een beschrijvende benadering en niet historisch, maar typologisch. Het schrift wordt geplaatst binnen het systeem van menselijke communicatie: 'writing is a system of human intercommunication by means of conventional visible marks'. Die menselijke communicatie had een enorme ontwikkeling; ons alfabet heeft een lange ontstaansgeschiedenis. Gelb beschrijft deze ontwikkelingen van het schrift vanaf de eerste schriftelijke uitdrukkingen (tekeningen) via enkele stadia tot het Griekse alfabet. (Overigens pretendeert hij niet een volledig overzicht te geven.) Zijn uitgebreide onderzoek geeft een duidelijk beeld van de omvang van het gebied van de schriftelijke communicatie. Ook Gelb kan niet om de waarderingsvraag van schrijven — en daarmee van geletterdheid — heen en hij gaat dan ook op die relatie tussen schrift en cultuur (beschaving) in. Hij schrijft: 'writing exists only in a civilization and a civilization cannot exist without writing'. Schrift en beschaving hangen dus samen; hij spitst dit toe door de relatie met onder andere kunst en godsdienst te bespreken. Gelb zag duidelijk toekomst voor de taal; hij dacht daarbij aan de ontwikkeling van een fonetisch alfabet, een soort meta-taal, met een combinatie van steno die binnen de nationale taal gebruikt zou kunnen worden. Sinds de snelle vlucht van de informatica zijn dergelijke noties wat op de achtergrond geraakt; het gaat nu om de optimale computertaal. Gelb geeft echter een grote hoeveelheid belangrijke informatie over het schrift — onontbeerlijk voor een visie op het ontstaan en de ontwikkeling ervan. [JPH]

Naftaly Glasman & James W. Pellegrino (eds.)
Review of Educational Research
 (jrg. 54 (1984), nr 4)

Een uitgave van The American Educational Research Association, 1230 Seventeenth Street, N.W., Washington D.C. 20036

Een 'special' van de American Research Association over het doceren en leren van 'reasonable skills', vaardigheden waarbij ons verstand en onze kennis onontbeerlijk zijn. Uit dit brede thema werden drie kernbegrippen gedestilleerd: 'literacy, reason en civility'. Hieromheen werd het nummer opgezet.

Dat leverde een aantal interessante artikelen op, vooral omdat het onderwerp multidiscipli-

nair opgezet werd: psychologen, economen, antropologen, filosofen, didactici en deskundigen op het gebied van testen komen aan het woord en stellen vanuit hun eigen vak de meest uiteenlopende vragen.

G.J. Clifford houdt zich bijvoorbeeld bezig met de tijdgebonden definiëring van geletterdheid en met de vraag waaraan geletterdheid zijn waarde ontleent.

F. Erickson duikt onder meer in de 'schoolse geletterdheid'; hij vraagt zich af of de schoolse opleiding nog wel zodanig is, dat bijna iedereen genoeg kennis en vaardigheden heeft om te 'overleven' in onze samenleving. Ook rijst dan de vraag waar we het eigenlijk over hebben als we spreken van geletterdheid. Vaak associëren we dit begrip meer met sociale klasse en cultuur dan met kennis en vaardigheden.

B.W. Brown en D.H. Saks geven een verklaring voor hun aanwezigheid als economen door te stellen dat economie omschreven kan worden als 'the study of reasoning applied to ordinary choices faced by individuals and by groups'. Vanuit deze optiek worden vragen gesteld over het verband tussen economie en de identificatie van 'reasoning'; hoe zit het met het economisch gebruik van studievaardigheden?

A.N. Applebee schrijft over geletterdheid en een traditioneel element daarvan, de schrijfvaardigheid. Hij schuwt kritische vragen niet: Welk aandeel heeft de geschreven taal in de ontwikkeling van de intelligentie, als er al van een aandeel sprake is? Is het terecht dat we streven naar een centrale positie voor de schrijfvaardigheid in het onderwijs? Ontwikkelen studenten daardoor inderdaad de hogere intellectuele vaardigheden als het vermogen tot inducerend en deducerend redeneren? Een ander artikel beschrijft hoe Polynesiërs navigeren. Zij doen dit zeer systematisch, maar op een voor ons onbekende wijze. Deze navigatiekunst wordt zonder gebruik van het schrift aan de jonge generatie geleerd. De Polynesiërs scoren laag op IQ-testen die volgens Westerse normen zijn vastgesteld. Maar hun navigatievermogen komt in die testen helemaal niet naar voren. Dergelijk onderzoek maakt het aannemelijk *denken* niet op te vatten als een serie algemene vaardigheden, maar als een hoeveelheid operaties, toegespitst op een bepaald domein of een bepaalde situatie. Je kunt dus niet spreken van dé geletterdheid, er

bestaan verschillende praktijken van geletterdheid. Deze en andere artikelen leveren een uitgebreide bijdrage aan het complexe gebied van de geletterdheid. [JPH]

Hillel Goelman, Antoinette A. Oberg & Frank Smith (eds.)

Awakening to literacy

London, Heinemann Educational Books, 1984

Dit boek is het verslag van een in 1983 gehouden symposium over 'geletterdheid en kinderen beneden de leerplichtige leeftijd (tot vier jaar)'. Frank Smith poneert in de inleiding van het boek dat de waarde van geletterdheid niet automatisch positief hoeft te zijn, zoals we er ook niet vanuit kunnen gaan dat kinderen ons in onze geletterdheid-traditie zonder kritiek zullen volgen. Ook wordt het zijns inziens tijd dat we ons afvragen hoe geletterd kinderen al zijn voor ze naar school gaan. Uit case-studies bleek namelijk dat kinderen dan al vormen van geletterdheid verworven hebben en het werd duidelijk dat ze daarbij niet altijd formele instructies nodig hebben. Vandaar dat er uitvoerig onderzoek verricht werd naar de geletterdheid van deze kinderen. Dit onderzoek werd in drie sub-gebieden verdeeld:

- a Geletterdheid en cultuur
- b Leren geletterd te worden
- c Geletterdheid en cognitie.

Een paar artikelen uit het eerste deel:

'Social and Institutional Influences in the Development and Practice of Literacy' door A.B. Anderson en S.J. Stokes. De auteurs stellen vragen als: Welke ervaringen van kinderen leiden tot geletterdheid en waarom blijven de armere lagen van de bevolking achter op het gebied van geletterdheid en opleiding? Ze tonen dan onder meer aan dat niet-leerplichtige kinderen met deze sociale achtergrond, in tegenstelling tot de stereotypen, elke dag meer dan 80 minuten besteden aan geletterde activiteiten. Dat is net zoveel als de kinderen uit hogere sociale klassen eraan besteden. De auteurs betogen daarmee dat belemmerende factoren in de ontwikkeling van geletterdheid vooral sociaal en institutioneel van aard zijn, in plaats van cultureel, economisch en etnisch.

B.B. Schieffelin en M. Cochran-Smith besteden aandacht aan de culturele factoren waaronder geletterdheid 'aangeleerd' wordt.

H.J. Leichter vraagt zich af of kinderen binnen hun familie geletterd worden. Zij onderzocht

dit en betoogt dat het onderwijs in geletterdheid thuis, een natuurlijk proces is dat niet in schoolse termen beoordeeld moet worden. S.B. Heath en C. Thomas beschrijven hoe een zestienjarige moeder geletterd wordt doordat ze haar tweejarige zoon leert lezen.

In het tweede deel staan onder andere de volgende artikelen:

'The child as teacher' door G.L. Bissex. De auteur betoogt dat kinderen klein zijn, maar dat hun hersens dat bepaald niet zijn: kinderen zijn namelijk in staat, op hun eigen unieke manier, zichzelf te onderwijzen. Ze doen dit met behulp van een door henzelf samengesteld tekstboek, waarbij ze allerlei boeken, tijdschriften en reclamemateriaal gebruiken.

Voorlezen wordt over het algemeen van veel waarde geacht voor de ontwikkeling van een kind. Teale onderzocht dit fenomeen en vond overtuigende verschillen in voorleespatronen. Hij concludeert dat voorlezen in het algemeen zeker waarde heeft, maar dat het in geen geval een noodzakelijke voorwaarde voor geletterdheid is.

Ook nog aandacht voor de rol die computers kunnen spelen in de educatie en socialisatie van kinderen.

In het derde deel o.a.:

M. Donaldson betoogt in haar artikel 'Speech and Writing and Moods of Learning' dat geschreven taal een aantal bijzondere moeilijkheden voor kinderen heeft. Ze heeft specifieke problemen onderzocht met betrekking tot het begrip van de communicatieve functies van schrijven en de relatie tussen taal en werkelijkheid.

Ook een artikel van D.R. Olson met als belangrijkste, omstreden, notie de verbinding tussen het succes op school en in geletterdheid, en aandacht voor de manier waarop kinderen leren spreken. [JPH]

'Is het geschreven woord tot de ondergang gedoemd? (Welnee)'

Kerstnummer 1986 van *De Groene Amsterdammer*

'Het intellectuele dédain jegens televisie en massamedia is gevaarlijk.' In deze 'special' artikelen over de visualisering van onze cultuur, de uitvinding van de boekdrukkunst (door Ben van Kaam), seksuele voorlichting in woord en beeld, een interview met de hoofdredacteur van *Nieuwe Revu*, een profiel van WVC-

minister Brinkman ('Eén boek per jaar') en een beschouwing over het werk van de Franse cultuurfilosoof Jean Baudrillard. Ook over ontluikende leescultuur in Afrika en de houding van religie ten opzichte van beeld en geschrift. Zeer geschikt als studiemateriaal voor de hogere klassen in het middelbaar onderwijs.

[ME]

Eric A. Havelock

The Muse learns to write.

Reflections on Orality and Literacy from Antiquity to the Present

New Haven/London, Yale University Press, 1986

In 1963 verscheen van Havelock een boek dat in discussies over verschillen tussen orale en geletterde cultuur zeer veel genoemd werd: *Preface to Plato*. Zijn onderzoek was daarom van zo groot belang, omdat het zich concentreerde rond ontwikkelingen in het oude Griekenland: een cultuur die zeer uitvoerig bestudeerd is. In dit nieuwe boek vat Havelock zijn oudere nog eens samen en gaat tevens in op werk van anderen: Gelb (zie elders in deze rubriek) had hij in 1963 bijvoorbeeld nog niet gelezen. Wie geboeid is door de verschillen en overeenkomsten tussen de 'primitieve oraliteit' van de oude Grieken en de 'secundaire oraliteit' van de 'beeldbuiskinderen' moet dit boek zeker lezen.

[ME]

Richard Hoggart

The uses of literacy

Pelican 1957

Een tientallen malen herdrukte 'classic' over 'mass literacy'. Hoggart gaat vanuit de vraag naar wat 'populaire' literatuur betekent in op het leven van hen voor wie deze bedoeld is. Hoggart geeft daarbij een diepgaande analyse, zeer gedetailleerd, van de arbeidersklasse in Noord-Engeland, van wat *ons* en *hen* scheidt, en hoe dat in allerlei culturele praktijken gestalte krijgt.

[ME]

Kenneth Levine

The social context of Literacy

London, Routledge & Kegan Paul, 1986

Dit boek bestrijkt het gebied van taal, onderwijs en maatschappij. Deze termen roepen veel, en veelvuldig gestelde vragen op: Hoe is

taal met leren of intelligentie verbonden? Hoe moet een docent reageren op niet-standaard taalgebruik? Kan geletterdheid gelijkgesteld worden aan het volgen van een goede opleiding?

Taal speelt een centrale rol in onderwijs. De gestelde vragen en bestaande problemen vragen om een serieuze aanpak van de complexe materie. Levine, socioloog aan de universiteit van Nottingham, neemt de problemen van on-geletterdheid en geletterdheid serieus.

Voor veel mensen is geletterdheid de gewoonste zaak van de wereld; het hoort bij ons bestaan. Bijna niemand kan zich nog herinneren hoe hij functioneerde voordat hij kon lezen en schrijven. Zoals lees- en schrijfvaardigheid vanzelfsprekend zijn, zo is geletterdheid voor velen een vanzelfsprekende voorwaarde om status te verwerven — de school maakt dit iedere leerling overtuigend duidelijk. Dit vaste denk- en handelingspatroon komt ergens vandaan en wordt dagelijks bevestigd. Het levert ook problemen op. Er zijn namelijk leerlingen die zonder uitgesproken geletterde kwaliteiten de school verlaten, doordrongen van het feit dat aan hen niets meer te doen zou zijn.

Levine gaat op deze patronen in. Hij beschrijft wetenschappelijke benaderingen van geletterdheid (bijvoorbeeld de geringe belangstelling van de literatuurwetenschap ervoor) en het soort onderzoek dat gedaan wordt naar geletterdheid.

De theorie van geletterdheid wordt belicht in hoofdstuk twee, waarop de definitie aan de orde komt. Bij nadere beschouwing blijkt 'kunnen lezen en schrijven' nog niets te zeggen. Levine breidt dit uit door het concept 'functionele geletterdheid' uiteen te zetten.

Hoofdstuk drie gaat in op de herkomst van het hedendaagse geletterdheidspatroon; via de Grieken en de Romeinen komen we bij de Middeleeuwen in Engeland, de boekdrukkunst, tot aan de negentiende eeuw. Na dit theoretische gedeelte is de rest van het boek gevuld met een interessante beschrijving van onderzoek gedaan in Nottingham. Levine maakt het belang ervan ook duidelijk: er bestaan zijns inziens teveel mythen rondom (on)geletterdheid en die mythen zijn meestal in de leunstoel bedacht, zonder praktisch veldonderzoek.

De door Levine beschreven case-study is gebaseerd op interviews met mensen die moeilijkheden hebben met lezen en schrijven en met hun docenten die op basis van vrijwillig-

heid bij het project betrokken waren. In deze interviews praten de studenten over hun achtergrond, opleiding, werkervaring, de ervaren problemen als ongeletterde en over hun leerproces. Levine beschrijft en classificeert zijn onderzoeksmateriaal zorgvuldig en haalt de daarin verscholen problemen naar voren. Zo zijn er problemen met betrekking tot de eisen die werkgevers stellen aan hun werknemers; vaak blijken die eisen 'geletterd' te zijn, terwijl het bijbehorende werk dat zelf helemaal niet is. Waarom dan deze eisen?

In hoofdstuk zes geeft Levine aanzetten voor een betere aanpak van ongeletterdheid en maakt hij nogmaals duidelijk hoe bestaande problemen verkeerd geïnterpreteerd worden, met de nadelige gevolgen vandien.

Tenslotte geeft hij zijn opinie ten aanzien van de toekomst in hoofdstuk zeven. Daarin staat hij onder andere stil bij de veranderingen in de geletterdheid door de informatie-technologie.

[JPH]

William Labov

'The logic of Nonstandard English'

Georgetown Monographs in Languages and Linguistics 22 (1969)

Dit welhaast klassieke artikel van Labov is verschillende malen herdrukt, onder meer in P. Giglioli (ed.) *Language and social context* (Penguin Books), p. 283-305 en in W. Labov *Language in the Inner City* (Philadelphia 1972), p. 201-241. In het Nederlands vertaald ('De logica van niet-standaard Engels') in: Dolf Hartveldt (red.) *Taalgebruik. Opstellen over taal in de maatschappij, in de opvoeding en in het onderwijs* (Baarn, Ambo, 1978).

Het gaat over de verbale vermogens van zwarte jongens in de arme buurten van New York, die niet zijn opgegroeid in de schriftcultuur. Een zeer gedetailleerde analyse, aan de hand van uitgeschreven dialogen, van hun vermogen tot het leggen van logisch verband. Aan de orde komt verder de breedsprakigheid van de 'middenklasse' die maatschappelijk gezien niettemin zoveel beter scoort. Labov ontzenuwt de mythe van het ongrammaticaal zijn van 'lower class speech', door de nadruk te leggen op context en situatie. Het artikel was aanvankelijk vooral gericht tegen 'compensatie-onderwijs': daarom ook aandacht voor het onderwijs. Verder aandacht voor de positie

van taalkundigen in deze discussie.

[ME]

Utz Maas

Kann man Sprache lehren?

Frankfurt, Syndikat, 1976

Zowel Westerman als Van Dijk laten in hun artikelen zien dat er buiten de dominante Westerse cultuur vaak sprake is van een ander taalbegrip. Maas werkt die problematiek in dit (overigens zeer lastige) boek uit met het oog op het moedertaalonderwijs, onder meer door in de geschiedenis van de taalwetenschap na te gaan hoe de verhouding van de theorievorming is ten opzichte van *ervaringen*.

Hoewel Maas vaak verregaand simplificeert als het om de relatie taalwetenschap — maatschappelijke ontwikkelingen gaat, blijft zijn boek van belang om de scherpe observaties van wat lezen en schrijven kan zijn voor zich emanciperende groepen. Hij geeft voorbeelden uit de Spaanse burgeroorlog, het laat-middeleeuwse 'volkse denken' en de test-praktijk. Hoofdstuk 5 bevat een diepgravende kritiek op het conversatie-analysemodel van Grice aan de hand van protocollen uit het Poolse verzet in 1970. 'Auch kann man die Sprache nicht lehren, sondern nur daran lernen' (p. 259).

[ME]

Walter J. Ong

Orality and Literacy. The technologizing of the word

London/New York, Methuen, 1982

Vlak voor het ter perse gaan van dit nummer ontdekt: een buitengewoon helder overzicht over de veranderingen in denken die geletterdheid op gang brengt. Ong vat de resultaten samen van de theorievorming en het empirisch werk van de laatste decennia over geletterdheid en plaatst een en ander bovendien nog tegen de achtergrond van benaderingen als New Criticism, structuralisme, deconstructie-modellen, speech-act-theorie, en ontwikkelingen in de sociale wetenschap. Hij laat zien hoe moeilijk het voor ons is om gedachten te vormen buiten het schrift om, hoe het alfabet *ge-luid* als het ware tot een *ding* maakt, en hoe in een orale cultuur kennisoverdracht door raadsels plaatsvindt. Etcetera, etcetera. Het was helaas niet mogelijk om dit boek nog echt in dit *Moer*-nummer te verwerken.

[ME]

Robert Pattison

On Literacy. The politics of the word from Homer to the Age of rock

Oxford, Oxford University Press, 1982

Geletterdheid is een begrip dat altijd verandert. We worden niet dommer, alleen ouder. Televisie is geen bedreiging voor onze ontwikkeling. De ineenstorting van standaard-Engels betekent geen donker maar een nieuw tijdperk. Pattison tracht in zijn boek een radicale kritiek te geven op de gangbare opvattingen rond geletterdheid. Aan de orde komen definities van het begrip, taaltechnologieën, de rivaliteit omtrent geletterdheid tussen de klassieke en christelijke beschaving, de gevolgen van de uitvinding van de boekdrukkunst, de hysterie rond analfabetisme, en enige gedachten rond 'Nieuwe Geletterdheid'. [ME]

Sylvia Sribner & Michael Cole

The psychology of literacy

Cambridge Mass., Harvard University Press, 1981

De Vai zijn een volk in Liberia (Afrika) waar een vorm van geletterdheid bestaat los van de school. In een aanpak waarbij etnografie en experimentele psychologie samengingen probeerden de schrijvers erachter te komen of er intrinsieke verschillen zijn tussen de geletterde en de ongeletterde geest.

Cognitieve verschillen vonden ze niet als het om geletterdheid ging, maar het effect van naar school geweest te zijn was wel enorm. School had te maken met abstracte, context-onafhankelijke vormen van redeneren, waarin antwoorden uitsluitend gebaseerd zijn op informatie die in de tekst aanwezig is. Het onderzoek — dat zeven jaar in beslag nam — is gebaseerd op het werk van Vygotskij. Wie daarin geïnteresseerd is, zie Van der Veer (1985), hoofdstuk 12. [ME]

Adressen van de auteurs in dit nummer

Fie van Dijk,
Straatweg 222, 3621 BZ Breukelen
Michael Elias,
Rustenburgstraet 63, 1074 ES Amsterdam
Addie Gerritsen,
Tomatenstraat 123, 2564 CN 's-Gravenhage
Jolanda P. Haak,
Van Hogendorpstraat 131³,
1051 BM Amsterdam
Emile Nielen,
Eikenlaan 19, 3951 XL Maarn
Jan Sturm,
Boslaan 2, 7231 DH Warnsveld
Wim Westerman,
Molenveldlaan 21, 1071 BR Santpoort

OPROEP

Ook in 1988 en 1989 wil de *Moer*-redactie een aantal nummers uitbrengen waarin een bepaald thema centraal wordt gesteld.

De lezers van *Moer* worden uitgenodigd om daarbij mee te denken en/of zitting te nemen in de daartoe te vormen kernredacties.

Heb je suggesties of ideeën, neem dan contact op met de hoofdredacteur van *Moer*:

Thera van der Heijden
Bakenessergracht 63
2011 JT Haarlem
tel. 023 — 311310